

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL ÖYKÜLERİNİN DEĞER AKTARIMI AÇISINDAN İNCELENMESİ*

İlker AYDIN**

Burak ÇELENK***

Zeki CAN***

Geliş Tarihi: Kasım, 2017

Kabul Tarihi: Mart, 2018

Öz

Ulusların geçmişten günümüze sahip olduğu maddi ve manevi ilkelerin tümüne değer denir. Değer, bireylerin çevrelerinde karşılaştıkları olay ve durumları yorumlamak, bu olay ve durumlar karşısında düşüncelerini ve tutumlarını mantıksal bir zemine dayandırmak için kullandığı bir ölçüttür. Değerler eğitimi ise bireyin kendini ve toplumu tanıması, kendisi ve toplum ile uyumlu olmasını sağlayan bir süreçtir. Değerler eğitimi ulusal ve evrensel ilkeler üzerine kurulu olup iyi insanlar yetiştirmeyi ve çok yönlü öğrenmeyi amaçlamaktadır. Türkçe öğretiminin temel aracı olarak kullanılan metinler, işlenen tema bakımından ulusal ve evrensel değerleri öğrencilere aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Değerlerden oluşan kültürün kuşaktan kuşağa aktarımı dil aracılığıyla sağlanır. Dilin en güzel kullanım örnekleri edebî metinlerde hayat bulur. Öyküler ise az sözcükle çok şeyin anlatıldığı, öğrencilerin sıkılmadan okuduğu zengin edebî metinlerdir.

Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışma, tarama modelindedir ve betimsel bir nitelik taşımaktadır. Çalışmada, modern Türk öykücülüğünün mihenk taşlarından olan M. Şevket Esendal'ın öyküleri değer aktarımı açısından incelenmiş, öğretim programlarınca hedeflenen değerlere uygunluğu saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (MEB, 2005: 90) belirtilen "aile birliğine önem verme, adil olma, bağımsızlık, barış, özgürlük, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik" temel değerleri esas alınmıştır. Esendal'ın öykü kitaplarının tamamı incelenmiş ve öykülerinde en fazla vurgu yapılan değer 'duyarlılık' (322) değeri olduğu saptanmıştır. Bu değeri sırasıyla 'dayanışma' (229), 'sevgi' (165), 'çalışkanlık' (145), 'saygı' (133) ve 'vatan sevgisi' (101) değerlerinin izlediği gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Değer, değer aktarımı, Türkçe öğretimi, M. Şevket Esendal öyküleri.

* Bu makale, VII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi'nde (27-29 Nisan 2017 Çanakkale) sözlü olarak sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş hâlidir.

** Doç. Dr.; Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ilkaydin67@hotmail.com.

*** Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, celenkburak4777@gmail.com.

*** Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fb.zekican@gmail.com.

INVESTIGATION ON THE VALUE TRANSITION OF M. ŞEVKET ESENDAL STORIES

Abstract

It is worthy of all the material and spiritual principles that the nations have in the past. Value is a measure that individuals use to interpret events and case they meet in their environment and to base their thinking and attitudes on case and their situation on a logical basis. Values education is a process that enables the individual to self-identify and to be in harmony with himself. Values education is based on national and universal principles and aims to educate and educate good people. Turkish teaching is undertaking the task of providing communication between individuals in the realization of value education. The texts used as the basic tool of Turkish teaching play an important role in conveying the national and universal values to the students in terms of the themes being studied. The cult of the value is transferred from the enemy by means of the language. Examples of the best use of language come to life in literary texts. Stories are richly literary texts that students learn unfamiliarly.

This study based on qualitative research method is in the screening model and has a descriptive quality. In the study, M. Şevket Esendal, who is one of the cornerstones of the modern Turkish storytelling, was investigated in terms of value transfer and tried to determine the appropriateness of the values targeted by the curriculum. In the study, it is stated in the Social Studies Course Curriculum that “giving importance to family unity, equality, independence, peace, liberty, scientificness, hard work, solidarity, sensitivity, honesty, aesthetics, tolerance, hospitality, cleanliness, patriotism, benevolence” were taken as basis. All of Esendal's storybooks were examined and it was determined that the most emphasized value in his stories was ‘sensitivity’ (322).

Esendal’s storybooks constitute the universe of work, and all of the stories form the sample of work. The most emphasized value in Esendal’s story is the value of ‘sensitivity’ (322). This value has been observed to follow the values of ‘solidarity’ (229), ‘love’ (165), ‘diligence’ (145), ‘respect’ (133) and ‘patriotism’ (101).

Keywords: Value, value transfer, Turkish teaching, M. Şevket Esendal stories.

1. Giriş

Dil-kültür-millet

Düşünebilme ve konuşabilme yetisi, insanın insan olmasını sağlayan ve onu diğer tüm canlılardan ayıran temel özelliklerin başında gelir. Düşünebilme ve düşündüklerini diğer insanlarla paylaşabilme ‘dil’ denilen soyut iletişim düzeneği ile gerçekleşir. Dil insana özgüdür ve doğuştan gelen bir yetidir. Sivri (2016: 102) insanın, yaşamının her anında dil tarafından kuşatıldığına ve her anını dille yansıttığına vurgu yaparak dili “insanın barınağı; kaplumbağa misali sırtında taşıdığı yuvası” olarak görür. İnsan “duygu ve düşüncelerini dil barınağında geliştirir ve toplumsallığını dil aracılığıyla kazanır” (Sivri, 2016: 102). İnsanların toplu hâlde yaşamalarının sonucuyla doğrudan ilintili olan dil gelenek ve görenek gibi birlikte yaşamının bir sonucu olarak doğmuş ve gelişmiştir. Dil, öğretim ve öğrenimin anahtarı, bilgi aktarmanın

ve birikim oluşturmamın tek sağlayıcısıdır. İnsan, dünyayı ve hayatı dili sayesinde tanır ve yorumlar. Dil olmadan insanın sosyalleşmesi, diğer insanlarla ortak bir paydada birleşip yeni bir dünya kurması mümkün değildir.

Aynı dili konuşan, ortak kültür değerlerini paylaşan insan toplulukları ‘millet’ denilen sosyal yapının temelini oluştururlar. Dil, insan topluluklarını durağan bir yığın ya da kitle olmaktan kurtararak aralarında duygu ve düşünce birliği olan, ortak değerleri paylaşan, aynı ülküde birleşen bir toplum yani ‘millet’ hâline getirir. Zaten millet kavramı birbiriyle ortak özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu toplum olarak tanımlanabilmektedir. Bir milletin geçmişten günümüze dek getirdiği maddi ve manevi her şey kültürü oluşturmaktadır. Özbay’a (2002: 113) göre, bir milletin meydana gelişinde dil, din, gelenek ve görenekler, dünya görüşü, vatan, sanat ve tarih gibi birçok unsur rol alır ve bütün bunlar bir milletin kültürünü de oluşturur.

Tural (1992) kültürün bilinen en geniş tanımını yapar;

Kültür, tarih bakımından mevcudiyeti kesin olarak bilinen bir toplumun, sosyal etkileşme yoluyla nesilden nesile aktardığı manevi ve maddi yaşayış tarzlarının temsil ve tecelli bakımından yüksek seviyedeki bir bileşimi olan, sebebi ve sonucu açısından ise, ferde ve topluma benlik, kimlik ve kişilik ile mensubiyet şuuru kazandırma, bütünleşmiş kılma, yaşanan çevreyi ve şartları kendi hedefleri istikametinde değiştirme arzu ve iradesi veren, değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği bir sistemdir (Tural, 1992: 109).

Bu tanımla kültür, bir toplumu ‘millet’ yapan, bireyler arasında duyuş düşünüş, davranış birliği kuran tüm değerleri içine alır. Bir toplumun ahlak anlayışı, dünya görüşü, inançları da kültürün öğelerindedir.

İnsan hayatının her anını kuşatan dil; toplumun aynası, kültürün temel yapı taşıdır. Kaplan’a (1982: 186) göre dil, “duygu ve düşüncenin kabıdır. Bir millet bütün duygu ve düşünce hazinesini dil kabına veya dil kalıbına döker ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden nesile aktarır.” Dil kültürün temel unsuru olduğundan dil ile ifade edilen sözlü ya da yazılı her şey kültürde karşılığını bulur. Dili kültürün kaynağı yapan şey yalnızca sözcükler değil, dilin anlam evrenidir. Chambers’in (2014: 41) ifadesiyle “Dil aslında bir iletişim aracı değildir. Her şeyden önce, bizzat kendiliklerimizin ve anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracıdır” (Akt. Sivri, 2016: 102). Dil, “hem içerisinde bulunduğumuz toplumun hem de sözlü ve yazılı dışavurumlarımızın temsil aracıdır” (Sivri, 2016: 102). Bu bağlamda dil hem kültür değerlerinin yaratıcısı hem de taşıyıcısı durumundadır.

Değer-değerler eğitimi

Milletlerin oluşturduğu kültür kavramı nesilden nesile aktarılmış bir mirastır. Özbay ve Tayşi (2011: 30) bu mirasın dil vasıtasıyla bugüne ve geleceğe taşındığını; bir topluluğun millet olabilmesi için ortak bir geçmişe sahip olması gerektiğini ifade etmektedirler. Tekşan (2012: 2) ise insanların varlıklarını maddi ve manevi değerlerle sürdürebildiğini, bu değerlerin geçmişten günümüze ve geleceğe aktarıldığını, milletlerin varlıklarını sürdürebilmelerinin bu aktarımın başarısına bağlı olduğunu ifade ederken bir millete ait olmanın ortak bir geçmiş, kültür, tarih ve ortak hafızaya sahip olmanın neticesi olduğunu dile getirmektedir. Dilmaç (1999: 14), toplumların kendi kültürlerini yaşattıklarını ve her davranışlarında kültürlerinden bir parça taşıdıklarını söyler. Bu davranışlar bütününe ortak bir kültür ve tarih olarak millet bilincini kazanmada rolünün önemine vurgu yapar.

Millet olarak yaşayabilmenin en önemli unsurlarından biri ortak kanuna, ortak yaşama ve ortak değerlere sahip olmaktan geçmektedir. “Millet olma bilincini kazanmamış bireylerden oluşan bir topluluk yok olmaya mahkûmdur. Bir milleti ayakta tutan temel öge, sahip olunan ortak değerlerdir” diyen Özbay ve Tayşi (2011: 30), bu bilince ulaşmak için bireylerin küçük yaşlardan itibaren eğitilmesi gerekliliğini vurgular. Bu bilinç ile eğitilen ve geliştirilen her birey toplum içerisinde mutlu ve huzurlu yaşayabilmenin, içinde bulunduğu toplumun ortak değerlerine sahip çıkılmasıyla mümkün olduğunu bilir ve ona göre hareket eder. Böyle hareket etme kabiliyetine ulaşan bir bireyin sahip olduğu vatandaşlık olgusu da toplumun değer hassasiyetleriyle örtüşebilmektedir.

Günümüzde değerler meselesi gerek evrensel gerek ulusal anlamda olsun vatandaşlık algısının ön plana çıkmasıyla birlikte giderek önem kazanmıştır. Değer ve değer eğitimi üzerine yapılan çalışmaların birçoğu, insanların mevcut değer algılarının yönelimlerini belirleme; bu yönelimlerin onların tutum, davranış, toplumsal deneyim ve rolleriyle ilgili etkileşimlerini ortaya koyma amacını güder (Dilmaç ve Ulusoy, 2016: 4). Toplum içinde bulunan her bireyin değer kavramına yeterince hâkim olması ve sahip olduğu değerlerin farkına varması evrensel ve ulusal vatandaşlık yönetimine de katkılar sağlamaktadır. Son zamanlardaki Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey), Avrupa Değerler Araştırması (European Values Study) ve Türk toplumuna ait değerlerin saptanmasına yönelik çalışmalar (Bacanlı, 2002; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000; *akt.* Bacanlı ve Dombaycı, 2012: 890) bu yöndeki çabalar olarak gösterilebilmektedir. Türk Millî Eğitim Sistemi de 2010 senesinden günümüze kadar olan süreçte değer eğitimine gerekli özeni ve hassasiyeti göstermeyi amaçlamıştır (MEB, 2012). Bu çerçevede birçok eğitimci yoğun bir biçimde değer eğitimi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Değerler ile ilgili bilimsel açıdan birçok çalışma yapılmıştır. Allport, Vernon ve Lindzey'in 'Study of Values' adlı çalışması bu alanda bilimsel nitelik taşıyan çalışmaların başında gelmiştir. Bu çalışmada değerler 6 türe ayrılmıştır. Bunlar: teorik, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değerlerdir. Değer ile ilgili başka bir çalışma da Milton Rockeah tarafından yapılmıştır. 'Rockeah Değer Envanteri' adını koyduğu çalışmasında 18 amaç, 18 araç olmak üzere toplam 36 değere yer vermiştir (Özkul, 2007: 76). Bu çalışmaları geliştiren ve özgün çalışmalar ortaya koyan diğer kişi ise Shalom H. Schwartz'dır. Rockeah'ın araç ve amaç değer ayrımını koruyan Schwartz 10 evrensel değer olduğunu belirtmiştir. Başarı, iyilikseverlik, uyum, haz, güç, güvenlik, özyönetim, uyarılma, gelenek ve evrensellik değerlerini amaç kabul ederek alt başlıklar hâlinde de araç kabul ettiği 58 değere yer vermiştir (Schwartz, 2006). Schwartz, değerler üzerine geliştirdiği fikirleri ile değer eğitimi alanında önemli bir araştırmacı konumundadır. Avrupa Değerler Araştırması gibi uluslararası kurumlar da referans olarak Schwartz'ın değer anlayışını ve ölçeklerini kullanmaktadır (Bacanlı ve Dombaycı, 2012: 890).

Ferdî, millî ve evrensel niteliği bulunan 'değer' kavramının alan yazında birçok tanımı yapılmıştır:

Bir varlığın ruhsal, toplumsal, ahlaksal ya da güzellik yönünden taşıdığı düşünülen yüksek ya da yararlı nitelik (TDK, 2013);

Bir toplumun varlığını sağlayan, büyük çoğunluklar tarafından benimsenmiş ortak davranış biçimlerini oluşturan; kaynağını eğitim, sosyal, ekonomik, dinsel, ahlakî, psikolojik sistemlerden alan bir davranış tarzı (Taşpınar, 2009);

Bir şeyin veya şeylerin ehemmiyetini ortaya çıkarmayı amaçlayan soyut ölçü ve tüm bunlara karşılık gelen kıymetli, faziletli ve fayda sağlayan tüm nitelikler (Dilmaç ve Ulusoy, 2016: 13);

Bir varlık, olay veya duruma atfedilen iyilik, önem, kullanışlılık ya da kıymet derecesi veya elle tutulamayan nitelik (Arıkan, 2011);

Aksine / karşıt bir davranış biçimi veya yaşam amacına karşılık bireysel sosyal olarak tercih edilen belirli / spesifik bir davranış biçimi veya yaşam amacına olan daimi bir inanç (Rokeach, 1973: 3, 5);

Belirli durumları diğerlerine tercih etmeye yönelik büyük bir eğilim (Hofstede, 1980: 19; akt. Özkul, 2007: 4);

Genellikle davranışların / eylemlerin seçilmesine, olayların ve insanların değerlendirilmesine, davranışların / eylemlerin açıklanmasına yardımcı olan sosyal bir aktör (Schwartz, 1999: 24-25).

Akalın *vd.* (2005: 483) değeri “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerleri kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak, Güven (2014: 507) belli bir davranış tarzı ya da varoluşun temel amacını ilgilendiren uzun süreli kişisel bir inanış; Bahar (2009: 64) ise değeri insanların ruhi ahlaki, sosyal veya güzellik bakımından sahip olduğu yüksek ve yararlı bir özellik olarak tanımlamıştır (Akt. Kılıç, 2016: 460).

Tural’a (1992: 29) göre değerler, toplumun tarihi birikimi ile ortaya çıkan; toplumun tamamı tarafından kabul gören; toplumun varlık, birlik ve devamının sebebi olarak görülen; tasvip ve teşvik gören; korunan kabulleniş ve inanışlardır. Değerler ve normlar, kültürel kimliğin şekillenmesinde etkili olan kültür unsurlarıdır. Değerlerin bağlı bulunduğu kültür gibi millî olduğunu ifade eden Özbay ve Tayşi (2011: 24), her milletin sahip olduğu değerler sisteminin dünyayı algılayış biçimine göre farklılık gösterdiğine; Türk milletine ait değer ve normların Türk’ün anlayışını, inançlarını kısaca hayata bakış açısını yansıttığına vurgu yapar. Değerlerin işlevleri bakımından sosyal yapıyı olumlu bir biçimde etkilediğini vurgulayan Elbir ve Bağcı (2013: 1323), değerleri gelecek nesillere aktarırken, onların yapısını bozmadan programlı bir şekilde aktarılmasının gerekliliğini ifade eder. Tekşan’ a göre (2012: 2) değerlerin zaman içinde yıpranması bir millet için felakete sebep olabileceğinden, milleti millet yapan temel değerlerin hafızalarda sürekli tekrarlanarak canlı tutulması, yeni içeriklerle zenginleştirilerek hayata aktarılması o millet için büyük bir güç kaynağı olacaktır.

Toplumsal hayatın devamını sağlayan kültürün ve değerlerin gelecek nesillere aktarılması, değerler eğitimi ile mümkündür. Değerler eğitimi; bireylerin doğru veya yanlış bir durumla karşılaştıklarında, nasıl düşünmeleri ve ne hissetmeleri gerektiği konusunda eğitimcilerin yaptığı yol göstermedir (Özen, Güleriyüz ve Özen, 2012: 283). Değerler eğitimi toplumsal yaşamın devamlılığını ve bütünlüğünü sağlamada çok önemlidir. Toplumsal yaşamın kuralları değerlere göre oluşur, birey hayatını değerlere göre şekillendirir (Yazıcı, 2006: 500). Değerler eğitimi bir kişinin kendini tanıması ve kendisi ile uyumlu olmasını sağlayan süreçtir. Bu eğitim, ulusal ve evrensel öğeler üzerine kurulur, iyi insan yetiştirmeyi ve çok yönlü öğrenmeyi amaçlar ve kişilik oluşturur. Değerler eğitimi bireyin eleştirel ve yaratıcı düşünme, sebep sonuç ilişkisini kestirme, problem çözme becerilerini geliştirir; bireye toplumsal değerleri kazandırır (Özen, Güleriyüz ve Özen, 2012: 283).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) değer eğitimi: “Çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi potansiyellerine göre

ilerlemeleri için yürütülen eğitimsel gayretler” olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda değer eğitimi, eğitim öğretim programlarında, ders kitaplarında ve yardımcı kaynaklarda eğitim bilimlerinin en çok üzerinde durduğu konulardan biri durumundadır. Değer eğitiminin toplumsal yaşam içerisinde gerek evrensel gerek ulusal kültürün bireylere iletilmesi noktasında önemli bir rol oynadığı da bilinmektedir.

UNESCO, öğretmenler, öğrenciler ve üçüncü basamakta yer alan eğitimciler için ortaya koyduğu “Olmayı Öğrenmek” (Learning to be) adlı çalışmasında Quisumbing’in (UNESCO, 2002: 19) değer eğitimi için ortaya koyduğu dört adımlık değer ölçütünü kullanmaktadır. Quisumbing’e ait olan bu dört adım şu şekildedir.

1. Bilme: Bu adımda birey kendisinin ve başka bireylerin davranışlarını bilerek kültürü ve tarihi hakkında bilgi sahibi olması gerekliliği ifade edilir.
2. Anlama: Bu adımda birey hem kendisini hem de başkalarını anlayarak kavramlar, anahtar konular ve süreçleri üzerine bir anlayışa sahip olması gerekliliği vurgulanır.
3. Değerleme: Bu adım ile birlikte birey kendi yaşamışlıkları hakkında düşünebilme ve kendine değer vermesi beklenir.
4. Davranma: Son adımda ise birey iletişim yetenekleri vasıtasıyla ortaya çıkan sorunları herhangi bir şiddete başvurmadan çözüme ulaştırması amaçlanır (Akt. Bacanlı ve Dombaycı, 2012: 397).

Quisumbing ortaya atmış olduğu bu yaklaşımla değer eğitimi sistematik bir konuma getirmeyi amaçlamıştır. Bilme adımında bir değer tanımı, açıklamasını hatta tarihsel ve kültürel bağlarını keşfetmeyi amaçlar. Anlama boyutunda birey değerlerin farkında olurken bunu hayata uygulama çabası ön plana çıkmaktadır. Değerleme boyutunda ise birey öz yaşantısını düşünerek ve hassasiyetlerine dikkat ederek öğrendiği değerleri hayatında konumlandırmaya çalışacaktır. Son adım olan davranma boyutunda ise tüm bu davranışları bireyin kendi davranışlarıyla değerlendirmesi ve uygulaması istenmektedir. Bu yaklaşımlardan hareketle UNESCO başta olmak üzere tüm dünyada değer eğitimi üzerine yapılan nitelikli çalışmalar Türkiye’de de ses getirmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2010 yılında “Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı” gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında 2010 yılındaki 18. Millî Eğitim Şurası’nda da değerler eğitimi önemli konu başlıklarından birisi olmuştur. Gerçekleştirilen bu şurada öneri kararı olarak evrensel ve ulusal değerlerin her bir bireye aktarılması ön plana çıkmıştır. Tüm eğitimcilere yanı sıra eğitim müfredatını tasarlayanlara da bu aşamada önemli sorumluluklar yüklenmiştir (Güven, 2014: 229). Gerçekleştirilen bu

toplantıların da yardımıyla Türk eğitim sisteminde değer eğitimi temel amaçları belirlenerek programlaştırılmıştır.

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçlar bölümünde;

Türk Milletinin bütün fertlerini, (1) Türk Milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek; (2) Beden, zihin, ahlak, ruh ve duyu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.

biçiminde ifade edilen amaçların, değerler eğitimine gönderimde bulunduğu öngörülmüştür. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler Dersi (6 ve 7. Sınıflar) Öğretim Programında değerler eğitime yer verildiğini ve bu hususta eğitim planlandığı gözlemlenir. Programda yer alan değerlere bakıldığında “adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik” olmak üzere 20 değerle karşılaşılmaktadır.

Gerek Türkçe derslerinde gerek diğer derslerde bu genel amaçlar doğrultusunda özel amaçlar belirlenmekte ve öğretim programları bu amaçlara göre hazırlanmaktadır. Programlarda değer aktarımına dikkat edildiği görülmektedir.¹ Toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri için, millî ve ahlakî değerlerle evrensel normların gelecek nesillere aktarılması zorunludur. Bu zorunluluk ana dili eğitimi için planlanan Türkçe dersinin değerlerin aktarılmasında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Belet ve Deveci'ye (2008: 2) göre Türkçe

¹ Güncel öğretim programlarının (MEB, 2018) tamamında “değerlerimiz öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplama” olarak görülür. “Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak” görülmez. “Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu” olarak değerlendirilir. Öğretim programlarında yer alan ‘kök değerler’ adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardım severlik olarak sıralanır. Değerlerle ilişkili bazı tutum ve davranışlar da şöyledir: *Adalet* (adil olma, eşit davranma, paylaşma...), *dostluk* (diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...), *dürüstlük* (açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...), *öz denetim* (davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...), *sabır* (azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme...), *saygı* (alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme...), *sevgi* (aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...), *sorumluluk* (kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...), *vatanseverlik* (çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme...), *yardımseverlik* (cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma...).

dersleri bireylerin öz benliklerini kazanmalarında, diğer insanlarla başarılı iletişim kurmalarında ve toplumsallaşma sürecinde önemli bir yere sahiptir. Türkçe dersleri duyuşsal hedefler içeren değerler eğitimi için oldukça zengin bir içerik ve ortam sunabilmektedir. Türkçe derslerinde değerlere yönelik yapılacak çalışmalar diğer değer öğretim süreçlerini de pekiştirecek ve öğrenmeyi daha etkili kılacaktır.

Türkçe eğitiminde en temel materyal olarak kullanılan metinler, öğrencilere sadece dil bilgisi kurallarını öğretmek ya da okuma alışkanlığı kazandırmak için değil, aynı zamanda değerleri öğretmek için de kullanılmaktadır (Şen, 2007: 53). Ders kitaplarında tekdüze metinler yerine Türkçenin doğru, güzel ve estetik bir şekilde kullanıldığı, örtülü anlam içeren, bildirişim yönü kuvvetli metinlere yer verilmelidir (Şen, 2008: 765). Böylece öğrenciler metinlerde aktarılmaya çalışılan kültürel ve evrensel değer kavramlarını benimsemekte zorlanmazken okuma sevgisine ve okuma kültürüne de sahip olacaklardır.

Kavcar'a (1996: 6) göre, "Değerlerin oluşmasında ve gelecek nesillere taşınmasında edebi eserler önemli görevler üstlenmektedir. Sanatçı, kendi milletinin değerlerini eserinde yansıtır, okuyucu da bu değerleri okuyarak öğrenir, edinir." Bu doğrultuda eğitilen birey empati yapmayı, hoşgörüyü, şefkati en önemlisi sevgi ve saygıyı öğrenir. Ayrıca "edebî eserler iyiyi, güzeli, doğruyu ve toplumu ayakta tutan değerleri doğrudan değil de sezdirerek ve estetik bir kaygı ile okuyucuya sunduğundan daha etkili ve önemli bir vasıta olarak karşımıza çıkmaktadır" (Özdemir ve İdi Tulumcu, 2017: 720). Aras'a (2014) göre edebiyat ürünleri "yorumu açık olduğu için öğrenciler rahatlıkla yorum yapabilecek ve analitik düşünebilecekler, olumlu ya da olumsuz duyguların ayırıcısına varabileceklerdir" (Akt. Çelik, 2016: 46). Bu bağlamda Türkçenin en güzel kullanım örneklerinin sergilendiği, edebî ve kültürel değer taşıyan, yeterli duygu derinliğine sahip seviyelerine uygun metinlerle öğrencilerin buluşturulması önemlidir.

Kısa oluşu, yalın bir olay örgüsüne sahip olması, genellikle önemli bir olay ya da sahne aracılığıyla tek ve yoğun bir etki uyandırması ve az sayıda karaktere yer vermesi gibi özelliklerle diğer anlatı türlerinden ayrılan öykü türünün bu çalışmada seçilmesindeki ana neden, çocukların bu türe duyduğu ilgi, merak ve bu türden aldıkları zevktir. Feyzioğlu'na (2007) göre, öykü türü çocuk yaştaki okurun ilgisini çekmeyi başaran yazınsal türlerin başında gelir (Akt. Lüle Mert, 2013: 812). Öyküler kısa bir edebiyat türü olduğu için bu eserlerde fazla ayrıntıya girilmez. Olayın ya da durumun öncesi, sonrası okura sezdirilir. Okur, bazı sözcüklerden yararlanarak ve düş gücünü kullanarak kişiler hakkında ya da olaylar ve durumlarla ilgili yargılara ulaşabilir.

Memduh Şevket Esendal ve Öykücülüğü

1883 yılında Çorlu’da dünyaya gelen Memduh Şevket Esendal, Türk edebiyatı alanında kendisini tamamen öykü türüne adanmış nadir yazarlardan biridir. Çetişli (1991: 87), M. Şevket Esendal’ın hayatı boyunca öyküye bakış açısını iki devreye ayırmaktadır. Birinci devrede Esendal’ın öykücülüğü kendinden önceki Türk öykü geleneğine bağlı ve bu geleneğin devamı niteliğindedir. Bu dönemde Esendal hayata ‘sosyal gerçekçilik’ gözüyle baktığı için eserlerinde tahlile, tasvire ve tenkide bolca yer vermiştir (Çetişli 1991: 87-88). Esendal öykü hayatının ikinci evresinde ise büyük bir değişim yaşamıştır. Bu değişim sanat anlayışından konuya, öykülerin yapı unsurlarından dil ve üsluba kadar uzanmıştır. Birinci evrede olduğu gibi, ikinci evrede de realist bir sanat anlayışına bağlı olan Esendal, içinde yaşadığı çevreyi gerçekçi bir bakış açısıyla en doğal biçimde yansıtmayı amaçlamıştır. Çetişli’ye (1991: 97) göre birinci devredeki veya Maupassant tarzı hikâyelerdeki seçilmiş, ayıklanmış ve belli bir mantık sırası içinde yeniden düzenlemiş realist bir anlayış ikinci evre öyküleri için söz konusu değildir. Klasik anlayıştaki mekân-insan ilişkisi bağlamında uzun tasvirlerden uzaklaşmış, seçilen hayat kesiti içinde en gerekli şeylerin en kısa ve en açık bir biçimde sunulması gayreti içine girilmiştir. Yeni yaklaşımda, tasvir etmekten çok anlatmak esastır. Aslında bu, bir tür ‘tasvirci’ gerçekçilikten ‘nakilci’ gerçekçiliğe dönüşümdür. Metin gücünü diyalogdan alır.

Esendal için hayat sürekli bir akıştır. Günlük hayatın herhangi bir anından alınmış küçük bir kesitten ibaret olan öykülerinde, giriş ve sonuç bölümlerinin olmayışını bu noktada aramak gerekir. Okuyucu, metnin bitmesine rağmen öykü kahramanlarının yaşadığı, öyküde anlatılan hayatın devam ettiği hissine kapılır. Genel olarak memurlar, bürokrat ve yarı aydınlar, Batı’ya öyküden tipler, ev hanımları, esnaflar ve dedikoducu insanlardan oluşan Esendal’ın öykü kahramanları, günlük hayatta her gün karşılaştığımız, üstün özelliklere sahip olmayan, ancak karakteristik bir özelliğiyle öne çıkan sıradan insanlardır.

Esendal 1920 sonrası kaleme aldığı öykülerinde, kişilerin iç dünyalarını, ruh hâllerini, bunalımlarını, ihtiraslarını sunma endişesinde değildir. Öykülerini daha çok günlük ve doğal yaşamdan seçtiği kesitler ve bazı ruhsal durumlar üzerine kurgular. Psikolojik hâli sezdirme doğrudan doğruya kişilerin konuşmaları ve davranışlarına dayanır, yani kişinin psikolojik durumunu aracısız olarak dikkatlere / okura sunar. Psikolojik durumun yorumu yazar anlatıcıya değil, okuyucunun sezgisine bırakılmıştır. Yazar, ferdin psikolojisini realist bir anlayış içinde sezdirmeyi amaçlamaktadır (Çetişli, 1991: 98). Esendal’ın öykülerinde görülen gerçekliğin okurun sezgisine bırakılma çabası, değer aktarımında öngörülen temel yaklaşım olarak belirmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 2006 Türkçe Dersi Öğretim Programı (6-8. Sınıflar) doğrultusunda çağdaş öykücülüğümüzün öncülerinden M. Şevket Esendal'ın 10 öykü kitabında yer alan öyküleri, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (6 ve 7. Sınıflar) yer alan yirmi değer (adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik) çerçevesinde incelemek, öykülerdeki değer unsurlarını belirleyerek sınıflandırmak, örneklendirmek ve bunların Türkçe öğretimindeki yerini tartışmaktır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

M. Şevket Esendal'ın öykülerindeki değer unsurlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde araştırmaya konu olarak seçilen olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Önemli olan olması gereken değil, olanı gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2005: 77).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma, nitel araştırma doğasına uygun olarak gerçekleştirilen kuramsal bir çalışmadır. Araştırmaya konu olan veriler M. Şevket Esendal'ın *Otlakçı* (23), *Bizim Nesibe* (15), *Veysel Çavuş* (22), *İhtiyar Çilingir* (24), *Mendil Altında* (23), *Bir Kucak Çiçek* (25), *Mutlu Bir Son* (50), *Hava Parası* (25), *Kelepir* (16) ve *Gödeli Mehmet* (18) adlı öykü kitaplarında yer alan toplam 241 öykü üzerinden sağlanmıştır. Çalışmanın verileri ise kod ve kategoriler kullanılarak içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen kategoriler için öykü metinlerinden uygun örnekler seçilerek bulgular bölümünde yer verilmiştir. Öykülerde tespit edilen değerler ana başlıklar etrafında toplanarak tablolaştırılmış, frekans değerleri tespit edilerek grafiklerle gösterilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için üç farklı alan uzmanı tarafından kodlamalar ayrı ayrı yapılmış ve tutarlılığı teyit edilmiştir. Çelişkiye düşülen durumlarda dördüncü bir alan uzmanına başvurularak görüş birliğine varılmıştır.

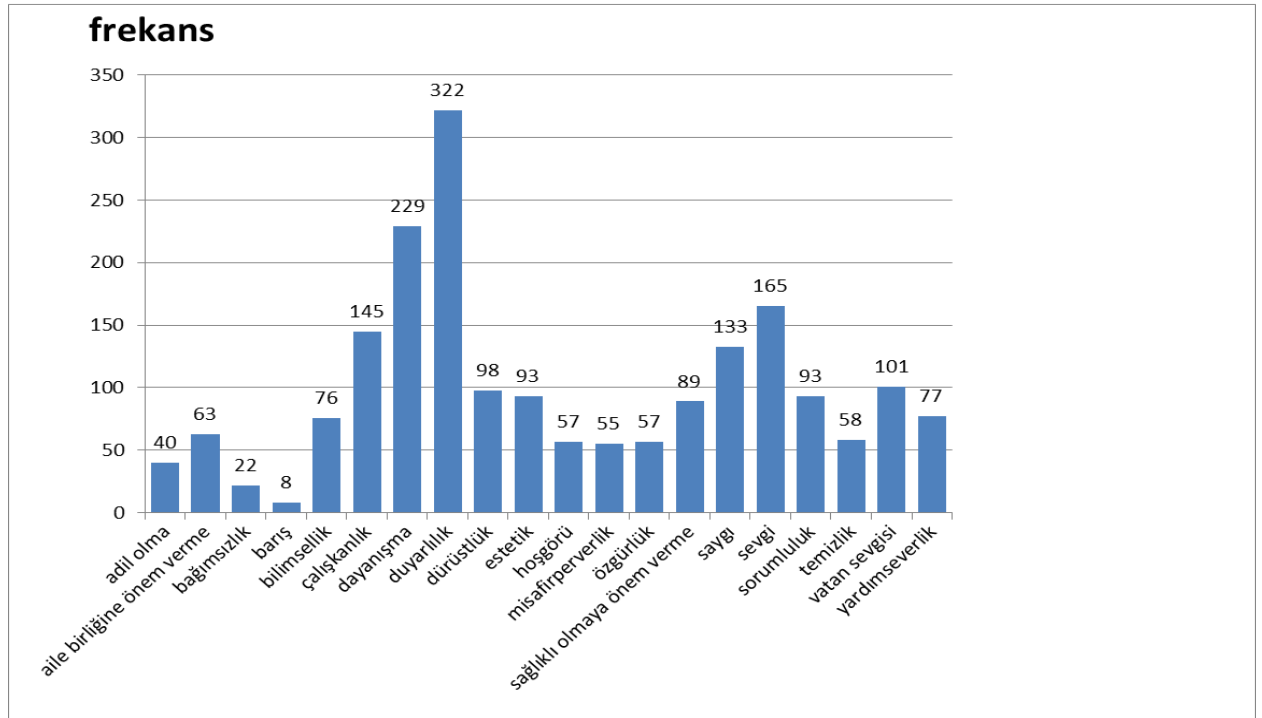
Bulgular

Çalışma kapsamında tespit edilen değerle Tablo 1’de gösterilmiştir. İncelenen öykü sayısını çok fazla olduğu için tabloda öykünün bulunduğu kitap isimlerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Memduh Şevket Esendal’ın Öykü Kitaplarında Yer Alan Değerler

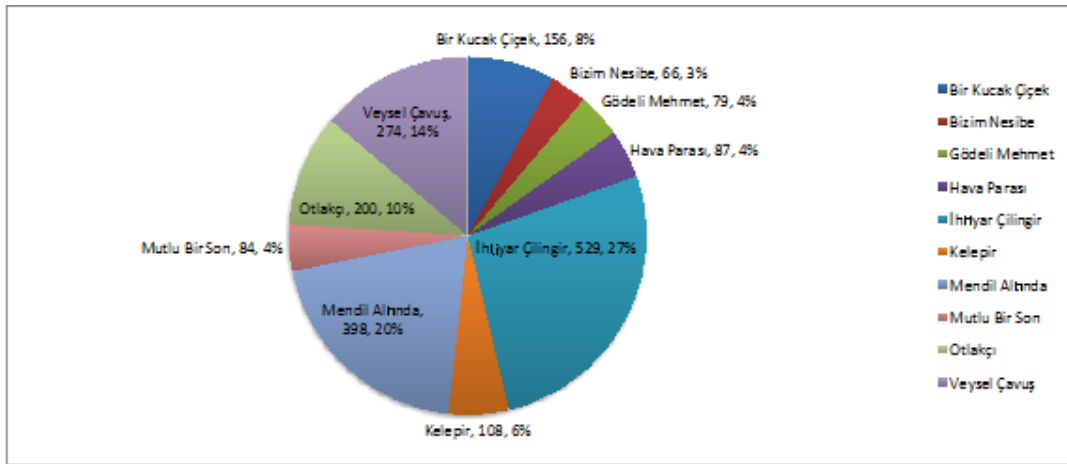
DEĞERLER/KITAPLAR	Bir Kucak Çiçek	Bizim Nesibe	Gödeli Mehmet	Hava Parası	İhtiyar Çilingir	Kelepir	Mendil Altında	Mutlu Bir Son	Otlakçı	Veysel Çavuş	TOPLAM
Adil Olma	2	3	1	3		5	6	2	5	13	40
Aile Birliğine Önem Verme	7	5	2	1	8	3	10	5	6	16	63
Bağımsızlık		1	6	2	3	6	2	2			22
Barış					2		1	1	1	3	8
Bilimsellik				2	24	1	25		10	14	76
Çalışkanlık	6	4	2	11	45	7	36	4	12	18	145
Dayanışma	5	4	1	2	78	11	71	8	22	27	229
Duyarlılık	23	5	2	10	107	13	77	14	34	37	322
Dürüstlük	7	2	4	7	30	8	7	7	17	9	98
Estetik	3		2	2	31	4	24	2	2	23	93
Hoşgörü	11	6	5		17	3	4	1	7	3	57
Misafirperverlik	5	2	4		11	4	14		7	8	55
Özgürlük		1	4	2	16	8	13	2	6	5	57
Sağlıklı Olmaya Önem Verme	8			1	20	1	22	2	8	27	89
Saygı	22	5	8	9	40	8	15	6	12	8	133
Sevgi	28	12	13	3	34	6	23	6	11	29	165
Sorumluluk	13	4	1	8	23	5	14	6	15	4	93
Temizlik	4	2	6	3	10	6	15	2	3	7	58
Vatan Sevgisi	6	1	11	5	19	1	17	3	19	19	101
Yardıms severlik	6	9	7	16	11	8	2	11	3	4	77
TOPLAM	156	66	79	87	529	108	398	84	200	274	1981

M. Şevket Esendal’ın öykülerinde toplam 1981 değer tespit edilmiştir. Bu değerlerin grafik dağılımı aşağıda sunulmuştur:

Grafik incelendiğinde en fazla vurgu yapılan değer ‘duyarlılık’ (f 322) değeri olduğu görülmüştür. Bu değeri sırasıyla ‘dayanışma’ (f 229), ‘sevgi’ (f 165), ‘çalışkanlık’ (f 145), ‘saygı’ (f 133) ve ‘vatan sevgisi’ (f 101) değerlerinin izlediği gözlenmiştir. Frekansı daha düşük olan değerler sırasıyla ‘aile birliğine önem verme’ (f 63), ‘temizlik’ (f 58), ‘özgürlük’ (f 57), ‘hoşgörü’ (f 57), ‘misafirperverlik’ (f 55), ‘adil olma’ (f 40), ‘bağımsızlık’ (f 22) ve ‘barış’ (f 8) olarak saptanmıştır. Esendal’ın öykülerinde araştırmaya konu olan değerlerin tamamı gözlenmiştir. ‘Bağımsızlık’ ve ‘barış’ değerlerinin frekansının nispeten daha düşük görünme nedeni, ‘özgürlük’ değeri ile aynı kavram alanından sözcükler olmalarındandır. Benzer durum ‘adil olma’ değeri için de düşünülebilir. Frekansı en düşük değerlerden olan ‘adil olma’, frekansı en yüksek değer olan ‘duyarlılık’ ile aynı kavram alanından sözcüklerdir.

Değerlerin öykü kitaplarına göre dağılımı da aşağıdaki pasta grafikte görselleştirilmiştir.

Grafiğe göre değerlerin öykü kitaplarına dağılımı; %27 (f 529) *İhtiyar Çilingir*, %20 (f 398) *Mendil Altında*, %14 (f 274) *Veysel Çavuş*, %10 (f 200) *Otlakçı* şeklindedir.

Kullanım sıklığı daha yüksek olan değerlerin metinde kullanımı aşağıda örneklendirilmiştir.

Duyarlılık, insanı insan yapan en önemli olgudur. Toplumsal bir varlık olan insan, çevresindeki olaylara karşı duyarlı olmak durumundadır. Toplumsal duyarlılık veya bilinç, yaşadığımız dünyayla ve yaşadığımız olaylarla ilişki kurmak ve bu konuda sorumluluk almaktır. Bir kişinin sosyal sorumluluk içeren davranışlarda bulunması için, başkalarının ihtiyacını, hedeflerini anlaması ve de buna uygun davranışları üretmesi gerekmektedir. Bu davranışlar maddi ve manevi olarak çok çeşitli şekillerde olabilir. Toplumsal gelişmelere verilen uygun bir tepki de toplumsal bilinç içeren bir davranıştır. Bu tür davranışlarda önemli olan büyük ya da küçük bir topluluğa hizmet etmekten çok, destek olunan amaca ne ölçüde hizmet edilebildiğidir. Toplumsal bir varlık olan insan, çevresine karşı duyarlı olmak durumundadır. Tıpkı Ernest

Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* adlı eserinde ifade ettiği gibi "birbirinden kopuk bir ada değildir insanoğlu", birine zarar veren bir olay, diğerlerini de etkiler. Suya attığımız minicik bir taşın etkisinin halka yayılarak genişlemesi gibi, pozitif veya negatif etki yaratan sosyal hareketler de dalgalar hâlinde büyüyerek yaygınlaşır ve bizi bir şekilde etkiler. Yaşadığımız dünyaya, çevremize karşı ne kadar duyarlıysak, bu duyarlılık olumlu veya olumsuz olarak bize geri dönecektir. Özellikle yaşadığımız çağda toplumsal duyarlılık daha da fazla önem kazanmaktadır. Erich Fromm'a (1996) göre sanayileşen toplumlarda, ekonomik gelişmeyle birlikte insanların bireyselleşmesi ve sonucunda insanın yalnızlığa itilmesi gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktayız. Bu bireyselleşme ve yalnızlaşma, duygusal körlüğe neden olmakta ve insanı kendisine ve yaşadığı topluma yabancılaştırmaktadır. Bu yabancılaşma, insan yaşamına anlam veren önemli bir boyutun ortadan kalkmasına neden olmakta ve de toplumun çözülmesine dair riskleri beraberinde getirmektedir (<http://www.ailem.com/templates/library/1760.asp?id=11913>. e.t. 19.04.2017).

Öykülerde 'duyarlılık' değerinin kullanımına örnek olarak aşağıdaki cümleler alıntılanmıştır:

Birçokları burasını parası için istediler. Ben insanlığa hizmet için istedim. Ben para kazanmak için hekimlik etmeyi bir alçaklık bilirim. İzmir'de adı lazım değil, büyüklerden biri bir rapor istedi. Ne kadar para istersen vereyim, dedi. Affedersiniz, biz yolsuzluk yapamayız, para için de çalışmıyoruz, dedim. Meslek parayla olmaz. (Bir Kucak Çiçek; Doktor Savdur)

Parlak bir sema altında bu kocaman çayırda başıboş koşup eğlenen yavruların hallerini gördükçe İstanbul'un rutubetli bahçelerinde hapsedilen arkadaşlarına derin derin acıdım. (Gödeli Mehmet; Bayram Günleri)

Dayımı dinledikten sonra hayvanlar arasında açlığın ne demek olduğunu düşünmeye başladım. Havada kartalı keyifli keyifli uçar görünce, onun aç olduğunu, avını aradığını düşünmemiş idim. Hele bir yılana saldıracağını aklımdan geçiremezdim. Ben yilandan ne kadar korkarsam, kartalın da o kadar korkacağını sanıyormuşum. (Kelepir; Çocuklara Hikâye)

M. Şevket Esendal'ın öykülerinde duyarlılıktan sonra en fazla bulunan değer dayanışmadır. Dayanışma, toplumu oluşturan bireylerin duygu, düşünce ve çıkarları vasıtasıyla birbirlerine bağlanmaları ve birçok konuda birbirlerine destek olmaları demektir. Esendal'ın öykülerinde bireylerin birbirine destek olmaları, topluluk içinde birbirlerini kollamaları ve işbirliği içinde sorunları çözmeleri gibi erdemli davranışlar dayanışma değerinin içinde değerlendirilmiştir. Böylece birey bir beden olmayı aşarak çevresindekilerle bir bütün olmayı başarabilmiştir.

Öykülerde ‘dayanışma’ değerinin kullanımına örnek olarak aşağıdaki cümleler alıntılanmıştır:

Hep buradayız değil mi? Daha çok görüşeceğiz. Çok hasbıhal edeceğiz. İş çoktur ama insan bir metot içinde ve arkadaşlarının samimiyet havası içinde çalışınca her şeye vakit bulur. Doğru değil mi? Yaa! Biz hep samimi adamlarız. Bir memleket kurmak kolay mı? Bunun şerefi hepimizdir. (Mutlu Bir Son; Bir Şef)

Ağalar toplanırlar, kayığı batana yardım ederlermiş. Hastasına, sağına bakarlar, yetişirlermiş. (Gödeli Mehmet; Gödeli Mehmet)

Eğer bendeniz muvafakat edersem, beraber sermaye koyacağız, o tedarik ve sermaye hususunda bendenize yardım edecek, damatlar ise İstanbul da satacaklar. (Otlakçı; Köye Düşmüş)

Öykülerde dayanışmadan sonra en çok kullanılan değer *sevgi*dir. Sevgi insanın yaşamını anlamlı hâle getiren en önemli öğelerden biridir. Sevgi, “İnsanı bir şeye ya da bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” olarak tanımlansa da aslında sevgi, yöneldiği hedefe (sevgiliye duyulan sevgi, Allah sevgisi, vatan sevgisi, ebeveyne duyulan sevgi, çocuğa duyulan sevgi vs.) ve biçimlerine bağlı olarak büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Şefkat, merhamet ve fedakârlık sevginin farklı yansımalarıdır. Yalın anlamıyla bir duygu ve heyecan türü olan sevgi toplumun huzurunu ve birlikteliğini sağlayarak sosyal düzeni oluşturur.

Örnek oluşturması bakımından ‘sevgi’ değeri öykülerde aşağıdaki gibi verilmiştir:

Ortaokulun bütün öğretmenleri, başlarında müdür hanım, bahçelerinde ne kadar çiçek varsa toplayıp getirdiler, Bedriye'nin önüne döktüler, onu kucaklayıp bağrılarına bastılar, yanaklarından öpüp, saçlarını okşadılar. (Bir Kucak Çiçek; Bir Kucak Çiçek)

Çocuklar neşedir, sevinçtir. Hayatın manasıdır. Bahtiyarlığın ölçüsüdür. Yaşayacak memleketlerin sokakları çocuk doludur. Mahallelerimizin, sokaklarımızın onlarla dolduğunu görmek beni ne kadar sevindirecek... (Gödeli Mehmet; Bayram Günleri)

Behiye'nin bu gidişinin bana ne kadar ağır geldiğini de yakın arkadaşlardan saklamadım. Onu seviyordum. Sevgisine alışmıştım, doyamamıştım. (Kelepir; Behiye)

Ancak hayatlarının ocağında idiler ki biri ötekinin dizine başını koyduktan sonra uyumak olmazdı! (Otlakçı; Gençlik)

M. Şevket Esendal’ın öykülerinde sık olarak kullandığı bir diğer değer ise *çalışkanlık*tır. Esendal öykülerinde çalışkanlık değer unsurunu bireyin kendi veya toplumsal ülküsünü gerçekleştirmek için harcadığı çaba olarak görmektedir.

Öykülerde geçen ‘çalışkanlık’ değerine örnek aşağıdaki gibi verilebilir:

Sanayi mektebini bitirmiş. Tasfiye ustası çıkmış. İstinye doklarında çalışmış. Ustabaşılık etmiş sonra da buraya takma bölgesi şefi olmuş. İçki tütün içmezmiş herkesten kaçır yalnız yaşamış. (Otlakçı; İki Kadın)

- Bugünkü yaşayışı boz, dedim, bu seni gittikçe yıkar. Eğer çok ileri gitmekten korkmasam sana ateşçi ol derim. Demiyorum. Bir kadın kondüktör ol. Az mı kadın kondüktörler? Sen iste, alırlar. Biraz yorul. İnsanlarla boğuşmaya alış. Sana istek verir. (Bizim Nesibe; Kaptan Boryat)

Bu yerlerin hepsi, yurdumuzun ağır hizmetlerinden birini üstlerine almış adamlar. Aralarında mühendisler var, doktorlar var, iktisat profesörleri var. Çalışıyorlar. Bereket versin ki gençlikleri var; iş görmeye, yurda hizmetler etmeye, adlarını andırmaya istekleri var. Yoksa çektikleri ağır sıkıntı, gördükleri ağır hizmetler para ile çekilir şeyler değildir. (Kelepir; Falanca Bey)

Baba oğul bir oldular, ilkin çevresini söküp düzelttiler, yeniden taktılar. Yıkılan ocakları, dökülen sıvaları örüp sıvadılar. Döşeme tahtalarından çürüyenleri değiştirdiler. Damı aktardılar. Saçakları yenileyip kapısını, pencerelerini, saçaklarını, pervazlarını aşı boyası ile boyadılar. Yıkılan bahçe duvarını ördüler. Bahçesini bellettiler, yollarına kırmızı toprak getirip döktüler. Halılarını yaydılar, perdelerini taktılar. Ev, yalnız bir ev olmadı, gönül sever bir yuvacık kılığına girdi. (Otlakçı; Ev Ona Yakıştı)

Çalışkanlık değerinden sonra Esendal’ın öykülerinde en çok gözlenen değer unsuru saygıdır. Saygı, ilişki içinde olan birey veya kurumların (örneğin dinlerin veya ulusların), birbirlerinin ilgi ve tutumlarının farkında oldukları, yapıcı bir davranış tarzını benimsedikleri olumlu bir duygudur. Saygı, ilişkide olunan, iletişim kurulan varlık veya oluşumun hak, değer, inanç ve her türlü özelliğini göz önünde tutmak ve bunlara önyargısız yaklaşmayı içerir. Esendal eserlerinde saygı değerini bireyin kişisel hak ve özgürlüklerinden birisi olarak görür ve sık sık okuyucuya bunu sezdirir.

Esendal’ın öykülerinde bulunan ‘saygı’ değeri aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

Baksana hanım, benim üstüme vazife değil ama bu genç tazenin yanında böyle söylemek günahtır, hiç olmazsa bir saygı vardır, bir adamın hısım akrabası ne olsa hısım akrabadır. Yüzüne karşı böyle çekiştirilmez, tazedir, içlenir. (Gödeli Mehmet; Çamlıca’daki Konak)

İnsanların onu sevdiklerine değil, saydıklarına inanır. Yanındakiler, onu sevmişler yahut sevmemişler tasa değildir. Yeter ki saygınlar. (Gödeli Mehmet; Nazlı Hanım)

Geldi. Selam verdi. Elimi öptü. Diz çöküp oturdu. (Otlakçı; Arabacı Ali)

Eski bir âdete göre, kocası yatmadıkça Nebiye yatmaz; kocası kalkmadan kalkar, saçını başını toplar. Bu anadan, nineden görülmüş bir adettir. Kocasına kahvesini verir, hastalanacak olsa bile kadınlar bunu yapmaya çalışırlar. (Bizim Nesibe; Nebiye'nin Kasabasında Hayat)

Saygı değerinden sonra Esenal'ın öykülerinde en çok gözlenen değer unsuru *vatan sevgisidir*. Vatan sevgisi sevgilerin en güzeli, en yücesidir. Herkesin içinde büyük bir yer tutan vatan sevgisinin yeri dinimizde de çok büyüktür. Vatan, millet özelliği taşıyan insanların üstünde yaşadığı kara parçası olsa da aslında vatan sadece bir kara parçasından ibaret değildir. Vatan yuvamız, vatan barınağımız, vatan en kutsal saydığımız yerdir. Vatanımızın her karışı vatan uğrunda canını seve seve feda etmiş şehitlerimizin kanıyla sulanmıştır. Bu bağlamda vatan sevgisi öğrencilerin içselleştirmesi gereken değerlerin başında gelmektedir.

Esenal'ın öykülerinde bulunan 'vatan sevgisi' değeri aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

Arabada konuştuklarımızdan yalnız gölü sorduğum aklında kalmış olacak. Bana o geçmiş sözlerden hiçbirini sormadı. "Nasıl, bak memleketi bekleyenler var mı imiş?" diyebilirdim, demedim. İşim de çoktu. (Otlakçı; Arabacı Ali)

Sivas'a gittin ya! Niğde arabacıları ile gitmedin mi? O seni götüren arabacı Sakarya'da vuruldu, öldü. (Otlakçı; Arabacı Ali)

Sen, yüz binlerce mazlum şehit kanının hesabını sormak için yetiştirildin, sana verilen bir lokma ekmek bunun için verilmiştir, sen onu helal ettirecek adamsın. (Gödeli Mehmet; Baba Halil)

Yaprakları sararmış, dökülmüş tepe dallarının hemen üstünde, bu narçiçeği al bayrağı görünce yüreğim çırpındı. İçimde tapmak isteği duydum. (Gödeli Mehmet; Yurda Dönüş)

Esenal'ın öykülerinde 'aile birliğine önem verme' değerinin frekansı her ne kadar düşük görünse de Esenal öykülerinde bu konuya oldukça önem vermiştir ve birçok öyküsü bu tema üzerine kurulmuştur. 'Aile birliğine önem verme' değeri aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

"Sen" dedim, "Ankara'ya gitmekle iyi bir iş yapmış olursun. Yalnız bankacılık mankacılık, deme. Kocana bir iş iste ki onun yapabileceği gibi olsun, eline bir ekmek parası geçsin, evini beslesin. Baban da biraz yardım eder, geçinirsiniz. Ben böyle bir iş ararım. Bulunca sana yazarım. Bir de ufak bir ev tutarız. Sen kocanı alır getirirsin, olur, gider." (Mendil Altında; Kızımız)

Ben korkardım ki bizim kız, evine bakmasın. Burada da işsiz oturup sıkıntıdan kocasına balta olsun! Boşuna korkmuşum. Her yerin kendine göre yaşayışı var. Kız, tertemiz, tertipli bir

ev yaptı. Anasının kurduğu bunca yıllık evden daha tertipli, daha düzenli. Buna şaşıtm. Şunun için ki: Bizim kızımız küçük yaşta iş terbiyesi görmedi. Babası istese onu terbiye edebilirdi. Ablam bırakmadı. Eniştem de üşengen bir adamdır, rahatı kaçır diye üstüne düşmedi. (Mendil Altında; Kızımız)

Anam babamı nasıl saydı ise ben de, kocamı öyle sayacağım. Babam ile anam nasıl yüz göz olmamışlarsa ben de öyle. (Otlakçı; Bir Kadının Mektubu)

Esental’ın öykülerinde frekansı nispeten düşük olan değerlerden biri temizliktir:

Bu ütü işi belki bir saat sürdü. Hepsi bitince ütilediklerini sıralamaya başladı. (...) Çamaşırları odasına bırakıp kocasını aramak istedi. Ütülediklerini iki kolunun üstüne alıp odasına çıktı. Kapıdan girdi. (...) Perdelerin tüllerini de çıkarıp yıkatmalı. (Otlakçı; Gençlik)

“Bak... biz girdiğimiz gün nasıldı, şimdi çıkarken nasıl!.. Emeğine acıma. Görenler, ‘Burada adamlar oturmuşlar.’ demelidirler. Hadi çekici al da perdeleri sök. Usulca çıkar ki duvarlar bozulmasın...” Evi gül gibi temiz, camları bile silinmiş olarak bıraktılar. (Otlakçı; Ev Ona Yakıştı)

Esental’ın öykülerinde frekansı nispeten düşük olan değerlerden biri de hoşgörüdür. Fakat ‘Kayışı Çeken’ adlı öyküsü hoşgörülü olma, anlayışlı olma teması üzerine kuruludur.

Çıktım ama içimde rahat etmedi. Neden mi dersen, sahiden de korkuyor. Evimizin az ilerisinde mahalle camisinin mezarlığı var. Sokağın başında da Sancı Baba türbesi! Gece önünden geçerken ben bile korkarım. Eve dönüyorum ki, ağlamış, rengi de uçmuş. Ne yapmalı? Bir can yoldaşı bulmalı, bir öksüz kız! Bir çocuğun boğazı ile yıkılacak değiliz ya! Bizim yediğimizden o da olur. Rızı oldum. (Otlakçı; Kayışı Çeken)

Bir-iki yalanını tuttum, çok korktu. Yemin, ant, şart, tövbe... İki gün tuttu, üçüncü gün gene eskisi! Sen benim yerimde olsan ne yaparsın? Bunun için karı boşayacak değilim ya, Allah belasını versin dedik, sindirdik. Ama bir yandan da düşündüm, ona da biraz hak verdim. O da candır. Biz sabahtan akşama kadar geziyoruz. Beni bir gün evde oturtsalar, deli olurum. Neyse, artık pek üstüne varmadık. (Otlakçı; Kayışı Çeken)

Avni Hurufî Efendi iki ölmüş çocuk babası olan bu adama acıdı. Bu bir ricada bulunacak, bir yardım isteyecek sandı. Ona yardım etmeye, ona bir iyilik etmeye hazırdı. Eğer söz sırası gelirse diyecekti ki; merak etme erenler derdi veren davasını verir. Her şeyin bir kolayı vardır. (Mendil Altında; Avni Hurufî Efendi)

Esental’ın öykülerinde kullanım sıklığı az görülen değerlerden biri de ‘adil olma’ değeridir.

Boyuna baksana o senin akranın mı? (Otlakçı; Döğüş).

Akif umutsuzdu ama bu parayı da Aziz'e yedirmeyecek. Ne yapmalı? Zorla almaya gücü yeter mi? (Otlakçı; Döğüş).

Hekim geldi, çocuğa baktı, ayılttı. Gönüller de hoş oldu. Yalnız, hekim kapıdan çıkarken komşulara demiş ki: “Ben bu işi hükümete haber vermeliyim! Belli olmaz, yarın çocuğa bir şey olursa benim yakama yapışırlar!” (Mendil Altında; Karga Yavrusu).

Esendal'ın öykülerinde kullanım sıklığı az görülen değerlerden biri de 'bağımsızlık'tır. Bununla birlikte 'Arabacı Ali' adlı öyküde baskın temalardan biri de bağımsızlıktır.

Bu yolculuk, geçen büyük savaşlar bitiminden biraz sonra yapılmıştı. Aradan birkaç yıl geçti. Ankara kuruldu. İnönü, Sakarya Savaşları yapıldı, yeniden Afyon önünde tutunduğumuz günlerde idi, Akşehir gerisinde bulunuyordum. (Otlakçı; Arabacı Ali)

“Nereye gidiyor, bir yere gittiği yok. Na, bayırın arkasında!”

Arabacı Ali başını salladı:

“Gidecek, ben bilmem mi? Onun gücü çatsaydı bizi Sakarya'da alırdı.”

“Alırdı malırdı, herif bir yüklenirse sana sorarım.”

“Sor! Na, karşiki bayırları tutar, gene dayanırız. O, haçına, putuna yalvarsın da biz ona yüklenmeyelim” dedi, sonra da sinsi sinsi güldü.

Doğrusu bu gülüşle içime bir genişlik, bir aydınlık geldi. Sanki ben de onunla birlikte inandım. (Otlakçı; Arabacı Ali)

'Barış' kelimesi genel anlamda düşmanlığın olmaması anlamında kabul görür. Başka bir anlatımla kötülükten, kavgalardan, savaşlardan kurtuluş; uyum, birlik, bütünlük, sükûnet, sessizlik, huzur içinde yaşamak olarak da tanımlanabilir.

“Olan oldu, beni başışlasınlar, bıktım bu kaçaklıktan” diyor. İsterlerse ölünceye kadar askerlik edeyim! On beş, yirmi yıl hapislik versinler yatarım!” (...) “Şimdi” diyor, “sen beni kurtarırsan kurtarırsın. Sen teslim ol dersen, olurum. Yoksa ben sağ iken kendimi vermem.” Yanında yedi kişi daha varmış. Ben “Teslim olun” dersem, onlar da teslim olacaklarmış. (Otlakçı; Arabacı Ali)

Ertesi gün oğlan otele gidip, Bayan Perihan'ın gittiğini duyunca, o da gelip karısına yalvarıp barışmış. (Mendil Altında; Kızımız)

Sonuç ve Öneriler

Esendal'ın öykülerinde en fazla vurgu yapılan değer 'duyarlılık' (f 322) değeri olduğu görülmüştür. Bu değeri sırasıyla 'dayanışma' (f 229), 'sevgi' (f 165), 'çalışkanlık' (f 145), 'saygı' (f 133) ve 'vatan sevgisi' (f 101) değerlerinin izlediği gözlenmiştir. Değerlerin öykü kitaplarına göre dağılımı da %27 (f 529) *İhtiyar Çilingir*, %20 (f 398) *Mendil Altında*, %14 (f 274) *Veysel Çavuş*, %10 (f 200) *Otlakçı* şeklindedir. Duyarlılık, dayanışma, sevgi, saygı, vatan sevgisi gibi değerlerin oranının öykülerde yüksek çıkması Esendal'ın öykülerinin niteliği hakkında ipuçları vermektedir. Frekansı en yüksek olan duyarlılık ve dayanışma değerleri insanın toplumdaki yeri ve sosyal yönüyle, olgu ve olaylara kendisinin dışından bakabilmesiyle ilintilidir. İnsanlara karşı daha duyarlı olunması; kişilik özelliklerini, hassasiyetlerini, zaaflarını dikkate alarak hareket edilmesi gerekliliği ortaya konulur.

Araştırmada 'aile birliğine önem verme' değeri (f 63) düşük oranda yer alsa da Esendal, birçok öyküsünde toplumun temel direği kabul ettiği aile kurumunun nasıl kurulduğu, nasıl sürdürüldüğü ve nasıl bozulduğunu, evlilik kurumunda kadın ve erkeğin sorumluluklarını ve bozulan aile düzeninin sebeplerini anlatır. Sorumluluklarını yerine getirmeyen aile bireylerini mahkûm eder, olumsuz tip olarak çizer. Bu da sosyal gerçekçi bir yazar olan Esendal'ın, hayata tahlilci, tasvirici ve eleştirel açıdan baktığının göstergesidir.

'Ayaşlı ve Kiracıları' romanı ile MEB 100 Temel Eser listesinde yer bulmuş olan Esendal'ın, değerler aktarımı bağlamında değer yüzdesi en fazla olan %27 (f 529) *İhtiyar Çilingir*, %20 (f 398) *Mendil Altında*, %14 (f 274) *Veysel Çavuş*, %10 (f 200) *Otlakçı* öykü kitaplarına yer verilmemiştir. Türkçe ders kitaplarında Esendal'ın öykü metinlerine yer verilerek bu durum telafi edilebilir.

Öykülerinde bu toprağın insanlarını, onların sorunlarını anlatan Esendal, öykülerinin tamamında halkın içindeki tiplere yer vermiş, insanı yaşadığı ortamında ele almış, bunu yaparken de onların dilini eserlerine taşımıştır. Bu bağlamda öykücülüğü, gücünü halkın değerlerine dayanmasından alır denilebilir. Ancak toplumdaki çarpıklıkları veya sokağı yansıtmaya adına, sigara ve içki içen veya ahlaken zayıf kahramanlara sıkça yer vermesi, yine halkın dilini kullanma eğilimiyle yerel ya da argo ifadelerin öykülerde yer alması, değerler eğitimi açısından eserlere ait olumsuz özellikler olarak tespit edilmiştir. Öykülerdeki değer eğitimi ile çelişen bu özellikler, olumsuz davranıştan ders çıkarma, söz konusu davranışın neden olacağı sonuçları sezdirme gibi bir amaç güttüğünden, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bir geçiş dönemi yazarı olarak toplumdaki aksaklıkları ve sorunları farklı karakter ve tipler üzerinden veren Esendal, okuyucuyu sarsmaz, onu eğlendirir. Sonucu okurun sezgisine bırakır.

Bu bağlamda hayata, olaylara hep olumlu taraftan bakmasının yanında okuru germeden, sarsmadan inceden inceye düşünmeye sevk eden ve genelde sonu bir tebessümle biten M. Şevket Esendal'ın öykülerinin öğrencilerle buluşturulması, gerek değer unsurlarının aktarımı gerekse yazılı gelenek bağlamında büyük bir önem taşımaktadır. Eğitim öğretim programlarının temel amacı, topluma özgü değerlerin öğrencilerin farkındalığına sunulması ve bu değerlerin süreç içinde içselleştirilerek davranışa dönüştürülmesidir. Bunun da en etkili yolu söz konusu değer unsurlarını doğrudan öğrenciye dayatmak yerine farklı araç gereç ve yöntemlerle öğrencinin sezgisine sunmaktır. İşte Esendal'ın öyküleri de tam bu nitelikte ve okunmaya değerdir.

Kaynaklar

- BACANLI, H. ve DOMBAYCI, M. A. (2012). Değer Eğitiminde Değer Boyutlandırma Yaklaşımı (Bildiri), *II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu* (889-912) içinde. İstanbul: DEM Yayınları.
- BELET, Ş. D. ve DEVECİ, H. (2008) Türkçe Ders Kitaplarının Değerler Bakımından İncelenmesi. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu*'nda (2-4 Mayıs 2008) bildiri olarak sunulmuştur. Çanakkale.
- ÇELİK, Ö. (2016). *Disiplinler Arası Yaklaşımla Değer Öğretiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Kullanılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇETİŞLİ, İ. (1991). *Memduh Şevket Esendal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DİLMAÇ, B. ve ULUSOY, K. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- DİLMAÇ, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Eğitimin Sınanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ELBİR, B. ve BAĞCI, C. (2013). Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 8(1), 1321-1333.
- GÜVEN, A. Z. (2014). Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 225-246.
- KAPLAN, M. (1982). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARASAR, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- KAVCAR, C. (1996). Anadili Eğitimi. *Ana Dili Dergisi*, 1, 1-4.
- KAVCAR, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayıncılık.
- KILIÇ, Y. (2016). Süheyl ü Nevbahâr'ın Değerler Eğitimi Bakımından Önemi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal Of Education Faculty)*, XIII (I), 457-493.
- LÜLE MERT, E. (2013). İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Öykü Metinlerindeki Değerlerin Eşdizimli Sözcükler Bağlamında İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 12 (3), 808-821.
- ÖZBAY, M. ve TAYŞI, E. K. (2011). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(1), 21-31.

- ÖZBAY, M. (2002). *Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi*. *Türk Dili*, 602, 112-120.
- ÖZEN, Y., GÜLERYÜZ, K. ve ÖZEN, H. B. (2012). İlköğretim 1-3 Sınıf Hayat Bilgisi, 4-5 Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerler ve Değerler Eğitiminin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 277-286.
- ÖZDEMİR, M. ve İDİ TULUMCU, F. (2017). Değerle Eğitiminde Edebi Eserlerden Yararlanma: Fatma Aliye'nin Muhadarat Romanı Örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4), 720-729.
- ÖZKUL, A. S. (2007). *Yaşam ve Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler (SDÜ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SCHWARTZ, S. (2006). *Basic human values: An overview*. Unpublished manuscript.
- SİVRİ, M. (2016). Göç ve sürgün olgusunun kültür aktarımında ve kültürlerarası/karşılaştırmalı edebiyatta yeri ve önemi. A. Tilbe & S. Bosnalı (Ed.). *Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri içinde* (101-107). London: Transnational Press.
- ŞEN, Ü. (2008). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Journal of International Social Research*, 1(5), 763-799.
- ŞEN, Ü. (2007). *Milli Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TEKŞAN, K. (2012). Türkçe Dersi Değerler Eğitiminde Kutadgu Bilig'in Kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1-17.
- TOSUN, N. (2013). *Öykümüzün Kırk Kapısı*. Ankara: Hece.
- TURAL, S. (1992). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Ankara: Ecdâd Yayınları.
- UNESCO. (2002). *Learning to be: A Holistic and Integrated Approach to Values Education for*. Bangkok: Unesco Asia and Pacific Regional.
- ÜNALAN, Ş. (2005). *Dil ve Kültür* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- YAZICI, K. (2006). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19(19), 499.